

Státní okresní archiv Cheb

Cech tkalců Aš

1740–1859

Inventář

EL NAD č.: 1528

AP č.: 1559

PhDr. Jana Kolouchová

Cheb 2015

Obsah

Úvod:

I. Vývoj původce archiválií	3
II. Vývoj a dějiny archivního fondu	5
III. Archivní charakteristika archivního fondu	5
IV. Stručný rozbor obsahu archivního fondu	7
V. Záznam o uspořádání archivního fondu a sestavení pomůcky	8
Seznam použitých pramenů a literatury	9

Přílohy:

Příloha č. 1: Seznam použitých zkratk	10
---------------------------------------	----

Inventární seznam	11
--------------------------	-----------

I. Vývoj původce archiválií

S rozvojem řemeslné výroby ve městech jsou spjaty i počátky bratrstev a cechů.¹ Nejenže měly působnost z hlediska spolčování, ale také sehrály svou úlohu v otázce sociální a náboženské. Charakter bratrských sdružení se postupně rozšířil o vlastní hospodářské zájmy jednotlivých řemesel a od 14. století vznikaly první cechovní organizace, jejichž vrchol nastal v 15. a 16. století.² Ke slučování se městských řemeslníků v rámci jednoho nebo více výrobních oborů docházelo pod heslem „Amor et paritas.“³

Cechovní organizace měly svoji pevně stanovenou hierarchii. V jejich čelech stáli cechmistři spolu se staršími spolumistry, kteří byli voleni na cechovních shromážděních. Jejich volba musela být potvrzena městskou radou nebo vrchností. Cechmistr měl výkonnou a soudní moc a v první řadě dbal na dodržování statutárních stanov.⁴ Statuta neboli artikule určovala pravidla fungování cechu, obsahovala normy pro provoz a zachování kvality výrobků, pro přijímání členů, vzdělávání řemeslnických učňů a reflektovala i zásady dobrých mravů. Obvykle byla uložena v pokladnici spolu s privilegii, pečeti a ostatními písemnostmi, ale také s cechovním majetkem.⁵

Cechy dohlížely na kvalitu i kvantitu výrobků, nákup surovin, kontrolovaly dodržení pracovních postupů a určovaly cenu zboží, výši mzdy tovaryšů, jejich pracovní dobu i nárok na volno. Zajišťovaly výchovu a vzdělání učedníků i tovaryšů, určovaly jejich počet, zakazovaly nekalou soutěž a kontrolovaly přijímání nových mistrů. Starobylé zvyklosti a vnitřní uspořádání přísně dodržovaly.⁶

Důležitou osobou pro zřízení a chod cechu byl tzv. „obman.“⁷ Zatímco například v Chebu a jiných městech docházelo ke komunikaci mezi cechy a městskou radou, situace v ašské oblasti byla poněkud jiná. Odlišnost byla dána držbou panství. Cechy zde byly podřízeny přímo vrchnosti v podobě významného rodu Zedtwitzů. Jejich držba územně

¹ Bratrstvo je chápáno ve smyslu dobrovolné organizace řemeslníků, zakládané původně z náboženských důvodů, cechem se rozumí řemeslnická korporace, jejíž členové museli být všichni příslušníky řemesla. Blíže SCHULZ, Knut. *Handwerk, Zünfte und Gewerbe. Mittelalter und Renaissance*. Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2010, s. 57.

² SIEGL, Karl. *Alt-Egerer Zunfteleben*. Eger : J. Kobrtsch & Gschihay, 1916, s. 5.

³ Tj. Láska a rovnost.

⁴ PÁTROVÁ, Karin. *Řemeslnické cechy v Brandýse nad Labem : polovina 16. – polovina 19. století*. Stará Boleslav : Oblastní muzeum Praha – východ v Brandýse nad Labem, 2010, s. 5.

⁵ SCHULZ, K. *Handwerk*. s. 57–60.

⁶ Srov. SIEGL, K. *Alt-Egerer Zunfteleben*. s. 13–15.

⁷ „Obman“ je doložen i na území Chebska, kde v době jagellonské byl z řad tzv. vnitřní rady volen radní, který reguloval veškerou produkci v rámci svěřeného oboru. Pobíral část příjmů cechovního mistra formou pravidelného platu. Podléhali mu tzv. „přísežní mistři“ (Geschworene Meister), jejichž počet kolísal od dvou do čtyř a byli pravidelně každý rok obměňováni. Blíže HALLA, Karel a kol. *Umění gotiky na Chebsku*. Cheb : Galerie výtvarného umění v Chebu, 2009, s. 113.

spadala do hranic ašského výběžku, který současně tvořil i geografický rámec působnosti cechovní soustavy. Centrem řemeslné výroby byla sice Aš, ale ta pod sebou sdružovala i další místa, jako jsou např. Hranice, Podhradí, Krásná, atd.⁸

Tkalcovství v místním okrese bylo zpočátku jednoduché, založené na prostých pytlích a na šátcích na hlavu a na krk. Záhy i sem pronikaly inovace v podobě látky s hedvábným lemem, nejprve na šátcích na hlavu s hedvábnými proužky, tzv. pomodel, později s atlasem či brožovaným vzorem. K prodeji nejčastěji docházelo na větších i menších trzích.⁹

Nejstarší písemný doklad cechovního uspořádání tkalců pochází z první poloviny 18. století. Konkrétně se jedná o vzorník ašského mistra Johanna Nicoly Seidla (1718–1759). Dalším významným autorem je i Johann Lorenz Hollerung, který vyhotovil roku 1816 mistrovský řemeslný kus, kterým byl ubrus se sedící společností čtyř lidí u kávového nebo čajového stolu. Jako první zavedl v Aši spřádací stroj. Stejně profesi se věnovali i jeho bratři Johannes a Christoph. Mezi další významné představitele patřila rodina Stöhr v Hranicích a také rodina Lederer z Újezdu.¹⁰

Mezi tkalcovské mistry patřili především Johann Christoph Holsteins (1733–1766), jeho syn se stejným jménem (narozen 1767), dále Tomas Rogler (1773–1845), Johann Rogler, Johannes a Christian Kässmann, sedm mistrů nesoucí jméno Seidel, čtyři Hollerung, dva Feiler, Lederer, Puchka a Weidmann, jeden Braun, Christ, Feig, Fischer, Fuchs, Hofmann, Hölzel, Krauss, Künzel, Merz, Möckel, Rubner, Schmidt, Schuster, Wettengel atd.

Ve druhé polovině 18. století došlo ke znatelnému vzestupu textilní manufakturní a domácí výroby. Rozmach tkalcovství následoval zejména po jeho prohlášení za svobodnou činnost v roce 1755, a to u venkovských tkalců a v roce 1773 u všech.¹¹ Postupně se stalo doplňkovou domácí výrobou žen a řemeslníků jiných oborů nebo zemědělců zejména v zimních měsících. Tím vznikla kategorie svobodných živností, která nevyžadovala cechovní organizaci.¹²

Rozsudek zániku výše nastíněné cechovní soustavy učinil František Josef I. svým císařským patentem č. 227, jímž dne 20. prosince 1859 vydal Živnostenský řád platný od 1. května 1860. Tento patent sjednotil a uzákonil provozování řemesel i obchodu. Všechny dosud platné předpisy o nabývání živnostenských, továrních a obchodních oprávnění,

⁸ ALBERTI, Karl. *Beiträge zur Geschichte der Stadt Asch und des Ascher Bezirkes* IV. Asch : Selbstverlag, 1940, s. 677.

⁹ TAMTÉŽ, s. 685.

¹⁰ TAMTÉŽ, s. 705.

¹¹ ROBEK, Antonín – VAŘEKA, Josef. *Jihočeská vlastivěda : národopis*. České Budějovice : Jihočeské nakladatelství, 1987, s. 76–77.

¹² PÁTROVÁ, K. *Řemeslnické cechy*, s. 11.

dále i všechny starší a s tímto živnostenským řádem neslučitelné předpisy byly prohlášeny za zrušené. Cechy byly zrušeny a namísto nich nastoupila živnostenská společenstva, která navázala na jejich činnost a tradice.¹³

Cech tkalců v Aši ukončil svou činnost nejspíše koncem dubna 1860. Z 18. července 1861 pocházejí statuta nově vzniklého Společenstva tkalců v Aši,¹⁴ které nahradilo zaniklý cech. V průběhu dalších desetiletí se tkalci stali zaměstnanci továren. Mistři se často ale chovali jako hospodářsky samostatní a měli pod sebou učně i tovaryše.¹⁵

II. Vývoj a dějiny archivního fondu

Dle záznamů v přírůstkové knize byly dne 29. června 1960 předány do archivu dokumenty MNV Aš. Jednalo se o 241 balíků z let 1945–1955 bez bližšího označení obsahu spisů a byly zaevidovány pod č. př. 114. O nakládání s dokumenty u původce či jejich uložení před převzetím do archivu se nedochovaly žádné písemné informace.

Dvě úřední knihy vzniklé z činnosti cechu tkalců v Aši mají zachovalou předchozí signaturu. Ta však nevznikla u původce fondu, nýbrž v pozdější době. V prvním případě se jedná o 249 G a 160 a ve druhém 360 G a 162. Ztráty, zničení nebo poškození dokumentů před převzetím do archivu nejsou doložené, nicméně jsou zřejmé.

III. Archivní charakteristika archivního fondu

Archivní fond Cech tkalců Aš je torzovitého charakteru a obsahuje archiválie z let 1740–1859. Ve spisech pochází nejstarší záznam vztahující se k cechu tkalců v Aši z roku 1794 (inv. č. 5). Roku 1803 se ale měli tkalci podle dekretu sjednotit a přijmout jednotné artikule. Jelikož se nechtěli ustanovením řídit, loketský soud zasílá do Aše oznámení, že má na situaci dohlédnout a žádá jejich podrobení. Součástí tohoto oznámení byla i tištěná statuta cechu ze dne 29. březnem 1781 (inv. č. 4).

Po převzetí dokumentů MNV Aš do archivu došlo k vytrídění cizích původců, a tak byl vyřazen i archivní fond Cechy Aš (EL NAD 243). Nicméně při zpracování archivního fondu Cechy Aš roku 2011 bylo rozhodnuto o novém přerozdělení podle původců

¹³ PÁTROVÁ, K. *Řemeslnické cechy*, s. 11.

¹⁴ SOKA Cheb, *Společenstvo tkalců Aš*, EL NAD 746.

¹⁵ K. ALBERTI, *Beiträge IV*, s. 706.

na jednotlivé cechy či sdružení cechů. Písemnosti vzniklé z činnosti cechu tkalců byly převedeny do nově vzniklého fondu Cech tkalců Aš (EL NAD 1528), Úřední záznam č. 112/2011 ze dne 10. listopadu 2011, č. j. SOAP/020-0662/2011. Jednalo se o tři úřední knihy (0,12 bm) a jeden balík (0,01 bm).

K archivnímu fondu nebyl v minulosti vytvořen inventární soupis. Údaje bylo však možné zjistit z inventáře fondu Cechy Aš (EL NAD 243) pořízeného již roku 1964 Fr. Veselým, L. Hudlickou a J. Slavíkem. Jmenovaný soupis byl ale plný chyb a nepřesností. Kniha příjmů a výdajů provozovny mandlu (inv. č. 3) nebyla vůbec zařazena k tkalcovskému cechu. Byla pojmenována obecně jako Cechovní kniha příjmů a výdajů. Podle datace měly údaje končit rokem 1850. Ve skutečnosti jsou dovedeny až do roku 1856. Spisový materiál byl obecně nazván jako korespondence cechu. Z výše uvedených důvodů bylo tedy roku 2011 přistoupeno k novému zpracování.

V archivním fondu Cech tkalců Aš byly archiválie rozděleny na úřední knihu, spisy a jiné. Jednotlivé věcné skupiny byly uspořádány chronologicky, pouze osobní doklady členů cechu (inv. č. 5) jsou řazeny abecedně. Jiné představují dva dochované vzorníky tkalcovských vzorů. Starší (inv. č. 1) je signován rokem 1740, kdy vzniká stěžejní část. Druhá vzorníková kniha (inv. č. 2) byla pořízena roku 1824 a svou strukturou nese obdobný charakter jako starší vyhotovení. Úřední kniha archivního fondu reflektuje účetní záležitosti provozovny mandlu.

Nejstarší záznam ukazuje znění cechovních artikulí z roku 1781. Největší soubor zastávají osobní doklady členů cechu (inv. č. 5), jmenné seznamy mistrů (inv. č. 6) a tovaryšů (inv. č. 7).

Při zpracování nebyly vyřazeny žádné jednotliviny nearchivní povahy ani archiválie z důvodu přehodnocení významu. Rozsah archivního fondu po zpracování činí 0,13 bm a tvoří jej devět inventárních čísel.

Po jazykové stránce je archivní fond zcela německý. Fyzický stav prvního vzorníku není dobrý. Má velmi poničený přebal, zcela chybí hřbet, vazba je rozvolněná, vyčnívají kovové zarážky od kožených řemínků a má uvolněné listy. Z uvedených důvodů bylo navrženo restaurování. Spisy jsou v dobrém stavu, jen účetní záznam (inv. č. 9) je napaden plísni.

IV. Stručný rozbor obsahu archivního fondu

Archiválie vztahující se k působení cechu tkalců v Ašské oblasti lze hodnotit jako bohaté na nejrozmanitější informace. Cechovní agenda je schopná odhalit v komplexním pohledu řád a chod cechu.

K problematice norem cechu se vyjadřují dochovaná statuta z roku 1781 (inv. č. 4). Artikule, vydávané staršími mistry cechu, obsahují ustanovení o povinnostech tovaryšů a mistrů k cechu. Nejenže přináší informace o pravidlech fungování chodu, kvalitě výroby, přijímaných a vyučených členech, ale také nabádají k počestnému chování, k dobré reprezentaci cechu a také sebe prezentaci.

Cechovní kniha (inv. č. 3) reflektuje účetní záležitosti první poloviny 19. století. Společně s přehledem členů cechu a jejich příspěvků (inv. č. 8) se jedná o jediný doklad hospodaření.

Zásadní pro další studium se jeví osobní svědectví tkalce Johanna Nicolý Seidla (inv. č. 1). Je možné předpokládat, že ve výzkumu sebereflexe se bude jednat o bohatý informační pramen. Tento řemeslník cítil potřebu do svého již tak unikátního vzorníku zaznamenat vlastní profesní růst a postup.

Stejně tak zajímavý pro výzkum tradiční výroby je i druhý vzorník Johanna Hollerunga (inv. č. 2). Jmenované vzorníky by mohly být nápomocné i v případě restaurování starých textilií, kdy je potřeba postupovat tradičními způsoby a sledovat vývoj vzorů. V této souvislosti vystává i myšlenka využití při studiu etnografie. Oděv představuje stále žádané odvětví, zvláště pokud hovoříme o oblasti Ašska, kde charakter textilního města převládal ještě téměř celé 20. století.

Na základě osobních dokladů členů cechu (inv. č. 5), je možné interpretovat a dohledat dědickou praxi ve smyslu přesunu profese z otce na syna.

Jelikož archivní fond vykazuje torzovitý charakter, k doplnění znalostí o řemeslech a jejich ceších je potřeba využít i archiválie uložené v dalších archivních fondech. Ve správě SOkA Cheb se nachází také fond Společenstvo tkalců Aš (EL NAD 746). Pro získání komplexního pohledu na problematiku by bylo zapotřebí nahlédnout také do fondu Archiv města Aš (EL NAD 252).

V. Záznam o uspořádání archivního fondu a sestavení archivní pomůcky

Ve Státním okresním archivu Cheb archivní fond Cech tkalců Aš uspořádala a archivní pomůcku v září až prosinci 2011 sestavila Jana Kolouchová.

Cheb, 13. ledna 2015

PhDr. Jana Kolouchová

Seznam použitých pramenů a literatury

Prameny

SOkA Cheb, *Archiv města Aš*, EL NAD 252.

SOkA Cheb, *Společenstvo tkalců Aš*, EL NAD 746.

Literatura

ALBERTI, Karl. *Beiträge zur Geschichte der Stadt Asch und des Ascher Bezirkes IV*. Asch : Selbstverlag, 1940.

HALLA, Karel a kol. *Umění gotiky na Chebsku*. Cheb : Galerie výtvarného umění v Chebu, 2009.

PÁTROVÁ, Karin. *Řemeslnické cechy v Brandýse nad Labem : polovina 16. – poloviny 19. století*. Stará Boleslav : Oblastní muzeum Praha – východ v Brandýse nad Labem, 2010.

ROBEK, Antonín – VAŘEKA, Josef. *Jihočeská vlastivěda : národopis*. České Budějovice : Jihočeské nakladatelství, 1987.

SEDLÁK, Vladimír. O ceších a jejich archivech. *Archivní příručka: sborník přednášek o archivní praxi*, 1948, s. 197–223.

SCHMIDT, Georg. *Zunftordnung der Leinenweber in Neumarkt (1662). Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen*, 1913, s. 383–392.

SCHULZ, Knut. *Handwerk, Zünfte und Gewerbe. Mittelalter und Renaissance*. Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2010.

SIEGL, Karl. *Alt-Egerer Zunftleben*. Eger : J. Kobrtsch & Gschihay, 1916.

Příloha č. 1

Seznam použitých zkratk

bm	běžný metr
č. j.	číslo jednací
č. př.	číslo přírůstkové
EL NAD	evidenční list Národního archivního dědictví
fas	fascikly
jin	jiné
MNV	místní národní výbor
SOkA	Státní okresní archiv
ukn	úřední knihy

Inventární seznam

Inv. č.	Obsah	Časový rozsah	Evid. jedn. č.
---------	-------	---------------	----------------

I. KNIHY

1	<p>Vzorník tkalcovského mistra Johanna Nicolý Seidla
(Bild-Buch gesamlet von Johann Nicol Seidel
in Asch ANNO 1740)   Něm., 17 x 21 cm, vazba ze dřeva s lepenkovým přebalem, torza kožených řemínků;
poničený přebal, bez hřbetu, rozvolněná vazba,
vyčnívají kovové zarážky od kožených řemínků,
uvolněné listy;
Předchozí sign.: 249 G, 160</p>	1740–1749	jin 1
2	<p>Vzorník tkalcovského mistra Johanna Hollerunga
(Muster- Buch für Johannes Hollerung, in Rossbach,
den 3ten April 1824)   Něm., 16,5 x 20 cm, vazba z lepenky, hřbet a rohy
kožené
Předchozí sign.: 390 G, 162</p>	1824	jin 2
3	<p>Kniha příjmů a výdajů cechovního mandlu tkalců
(Presse= Nota)</p>   – příjmy a výdaje k opatření lisu 1840–1846 – příjmy 1839–1856 – výdaje za mandl, stavbu mandlovny a stavbu
podniku 1838–1850 <p>Něm., 22 x 36 cm, vazba z lepenky, hřbet a rohy
kožené</p>	1838–1856	ukn 1

II. SPISY

4	Cechovní artikule	(1781) 1803–1833	fas 1
5	Osobní doklady členů cechu
(řazeno abecedně)	1794–1859	fas 1
6	Jmenné seznamy mistrů cechu	1809–1859	fas 1
7	Jmenný seznam tovaryšů cechu	1822–1853	fas 1
8	Přehled počtů členů cechu a jejich příspěvků	1822–1825	fas 1
9	Výnosy úřadů	1831–1851	fas 1

Název archivní pomůcky:	Cech tkalců Aš
Značka archivního fondu:	Cech tkalců Aš
Časový rozsah:	1740–1859
Počet evidenčních jednotek:	4 (2 jiné, 1 úřední kniha a 1 fascikl)
Počet inventárních jednotek:	9
Rozsah v bm:	0,13 (jiné – 0,08 bm, úřední kniha – 0,04 bm, fascikl – 0,01 bm)
Stav ke dni:	13. 1. 2015
Zpracovatel archivního fondu:	PhDr. Jana Kolouchová
Zpracovatel archivní pomůcky:	PhDr. Jana Kolouchová
Počet stran:	13
Počet exemplářů:	5
Schválil:	Mgr. Karel Halla dne 13. 1. 2015–čj. SOAP/020-0023/2015